

Oslo 2.september 1992
Presentasjon av Arbeiderpartiets program-forslag

Statsminister
Gro Harlem Brundtland

MER FELLESSKAP - SOSIALDEMOKRATISK PROGRAM FOR 90-ÅRENE

De 400 ukene som gjenstår av dette århundre vil stå i forandringens tegn. Vi står midt oppe i en brytningstid som historikerne vil karakterisere som et vendepunkt. Samfunnsendringene skjer hurtig.

Vi er på vei fra ett industrisamfunn til et annet, hvor nye teknologier erstatter de gamle og griper inn på alle livets områder. Det revolusjonerer hverdagen for oss alle, fra media til medisin. Mange arbeider i dag innenfor virksomheter som ikke fantes for noen år siden. I alt vi omgir oss med blir innslaget av kunnskap større. I framtida må vi derfor mer og mer leve av vårt vett, av vår evne til å utvikle nye ideer, til å bruke avansert teknologi, til å skape nye produkter, til å løse tradisjonelle oppgaver med mer fantasi.

Utviklingen har ikke bare vært styrt av politiske mål for å dekke menneskers behov, men også av ønsket om kortsiktig profitt. Det har ført til press på naturressursene, forurensning og miljøskader. I fremtiden må vi bygge på erkjennelsen av at bare det som er økologisk forsvarlig, i lengden er økonomisk forsvarlig. Derfor må vi endre vekstens innhold. For Arbeiderpartiet omfatter ideen om solidaritet også fremtidige generasjoner. Derfor står vern om natur, miljø og vår kulturarv sentralt i vår forståelse av solidaritetstanken.

Utviklingen endrer vårt verdensbilde. Landene veves tettere sammen, i et gjensidig skjebnefellesskap; politisk og økonomisk. Det påvirker sterkt vår mulighet til å styre samfunnet. Internasjonaliseringen har ført til en maktforskyvning til fordel for kapitalkreftene, på bekostning av politiske og demokratiske organer. Det vi ser er at de nasjonale rammene for politisk og demokratisk styring på område etter område ikke strekker til. Da må vi lete fram nye redskaper og virkemidler for å sikre politisk styring i en ny internasjonal virkelighet.

Åtti-tallet sluttet med sammenbruddet for kommunismen. Nitti-tallet starter med en økende erkjennelse - ikke bare i Norge og Norden - av at markedskreftene alene ikke kan skape et trygt og rettferdig samfunn. Det gir nye muligheter for at vi kan skape et sterkere fellesskap - også i samarbeid med andre land.

Vi bygger vår politikk på alles likeverd og vissheten om at vi er gjensidig avhengig av hverandre. Det er bare når vi setter arbeid for alle og en rettferdig fordeling i sentrum,

at vi får et samfunn med trygghet for alle. Et samfunn med små forskjeller, et samfunn hvor alle - etter sine forutsetninger - får mulighet og plikt til å delta og ta ansvar, er det samfunn vi ønsker. Vi må hindre at samfunnet blir delt opp i et stort flertall som stadig får det bedre, mens et mindretall faller utenfor.

Mange føler utrygghet, ikke bare for arbeid, men også for pleie og omsorg; mange opplever ensomhet og passivitet. For oss er målet med all politikk å bedre enkeltmenneskets hverdag. Vi kan ikke gjennom politiske vedtak fjerne ensomhet og passivitet, men vi kan legge forholdene bedre til rette for at mennesker gis mer tid og stimuleres til deltakelse og ansvar.

Sosialdemokratiet må også i 1990-årene hente kraft og inspirasjon fra mennesker som har tro på seg selv, på hverandre og på at det nytter å påvirke og styre samfunnsutviklingen.

Det var evnen til å møte nye utfordringer med et helhetlig perspektiv og en fremtidsrettet politikk som ga Arbeiderpartiet styrke til å forme samfunnsutviklingen. Det er denne tradisjonen vi nå skal leve opp til.

Arbeiderpartiet vil styrke de sosialdemokratiske verdiene i den omstillingstid vi er inne i. Vi må bli bedre i stand til å fornye de politiske virkemidlene i takt med de raske endringene. Vi må finne fram til politiske løsninger som - stilt overfor nye krav - kan omsette verdiene i praksis. Søker vi ikke etter nye løsninger i en omskiftelig tid, da svikter vi verdiene. Det er den praktiske hverdags-politikken som bringer oss fra visjon til resultater.

I Norge er hovedjobben i årene framover å sikre arbeid for alle og øke livskvaliteten. Vi må styrke verdiskapningen i Norge og sikre en rettferdig fordeling. De som har arbeid må vise solidaritet med de arbeidsledige. Den økte verdiskapningen må brukes til å styrke vårt miljø, vår kompetanse og vår kultur. Det er bare slik vi også kan sikre vår velferd og tryggheten i samfunnet.

Når utviklingen sprenger nasjonalstatens rammer for styring, må vi satse desto sterkere på å utvikle det internasjonale samarbeidet.

Det nordiske samarbeidet må styrkes kulturelt og menneskelig. Vi vil bruke Norden som et ankerfeste for innflytelse i det internasjonale samarbeidet. Den nordiske samfunnsmodellen kan få mye å si for den europeiske utviklingen.

Vi vil arbeide for at arbeid, miljø og sosiale rettigheter blir et overordnet mål for samarbeidet i Europa. Vi vil at Europa skal samarbeide for å sikre freden og demokratiet i vår egen verdensdel og ta et større ansvar å utvikle en ny og mer rettferdig verdensordning.

Vi vil arbeide for at FN skal bli et sterkere instrument både for fred, miljøarbeid og utjevning mellom fattige og rike land.

Den politiske utfordringen blir å skape oppslutning om et sterkt fellesskap, både nasjonalt og internasjonalt.

*

Programforslaget bygger på debatten om "Norge i et nytt Europa", som landsmøtet i 1990 la grunnlaget for. Det har aldri tidligere i partiets historie vært en så stor oppslutning om noe studieopplegg. Det ble solgt 20.000 eksemplarer. 1600 registrerte studieringer har vært i sving og bidratt i debatten. Sentralstyret - som denne gang har vært programkomite - har ikke startet med blanke ark! Jeg tror ikke det noen gang tidligere har vært en slik bredde og et slikt engasjement i alle deler av partiorganisasjonen som i forbindelse med forberedelsene og utarbeidelsen av dette partiprogrammet.

Vi har utarbeidet et program for 90-årene - et program som er mer prinsipielt og retningsgivende enn de fire-årige arbeidsprogrammene tradisjonelt har vært. Forslaget tar utgangspunkt i en analyse av samfunnsendringene både hjemme og ute. Vi bygger på en viktig sosialdemokratisk tradisjon. Uten en åpen, kritisk og grundig analyse av det bestående samfunn, er det ikke mulig å lage et politisk program for fremtiden. Programmet har rot i den virkelighet vi lever i. Det bygger på de samfunnsforhold vi har i dag. Ikke slik de var for 10 eller 20 år siden, heller ikke slik vi skulle ønske de var. Vi har også lagt enda sterkere vekt på å se sammenhengen mellom de ulike områdene i samfunnet.

*

Sosialdemokratiets viktigste oppgave på nitti-tallet er å sikre målet om arbeid for alle. Vi trenger ingen analyse for å komme fram til det. Vi trenger derimot både analyse og kunnskap om hvordan arbeid til alle igjen skal bli en realitet. Samtidig trenger vi solidaritet fra alle grupper for å klare det.

Det offentlige sysselsettingsutvalget har skissert en løsning. Den er krevende, men ikke umulig. Den modell et klart flertall i Kleppe-utvalget foreslår, solidaritetsalternativet, er den samme modell eller det tenkesett utkastet til vårt handlingsprogram også bygger på.

Vi må samle kreftene i samfunnet til et solidarisk krafttak for å unngå at den høye ledigheten biter seg fast.

Hvorfor er det nå så krevende å få ned arbeidsledigheten? Spørsmålet fortjener bred oppmerksomhet fra alle grupper. Vi må se situasjonen på arbeidsmarkedet i lys av den situasjon den teknologiske utvikling har skapt.

Samtidig med at økonomiene i de forskjellige land er vevd mye tettere sammen, har den teknologiske utvikling i seg selv bidratt til at virkningen av økonomisk politiske virkemidler er helt annerledes i dag enn bare for få år tilbake. Ta noen eksempler på dette knyttet til det norske arbeidsmarkedet:

Det har vært en god tradisjon i Arbeiderpartiets politikk å forsere vei- og anleggsprosjekter, når det har vært nødvendig av hensyn til sysselsettingen. Det gjør vi nå også, i betydelig omfang. Men det er en fundamental forskjell på effektene av dette før og nå. Før ble arbeidet stort sett utført bare av arbeidere. Nå blir det stort sett bare utført av maskiner. For oss som reiser en god del rundt i vårt

langstrakte land, ser vi mye godt anleggsarbeid. Men det er i hovedsak maskinene som gjør jobben. Den moderne teknologien har frigjort arbeidsoppgaver. Maskinene har overtatt. Det har vært en helt riktig politikk å bruke nye milliarder på samferdselsinvesteringer de siste årene. Det har betydd enorm for kommunikasjonene og for næringsutviklingen. Men den direkte sysselsettingseffekten har vært liten.

Vi kan ta for oss nesten alle områder av arbeidslivet, og vi finner den samme utvikling. Vi produserer langt mer enn før med færre sysselsatte. Antall utførte årsverk totalt sett er omlag det samme i dag som i 1970. Samtidig har den samlede produksjon økt radikalt. Tenk for eksempel hvor mange ansatte det måtte vært i Televerket i dag hvis det skulle formidlet dagens antall telefonsamtaler med den gammeldagse teknologien da telefonsentralene var bemannet.

Med unntak av omsorgsyrkene, kan vi finne tilsvarende eksempler fra område til område. Det blir automatisert og rasjonalisert i et omfang vi aldri har sett maken til. Det er vår tids industrielle revolusjon.

Vi må ha klart for oss hvorfor sammenligningen med forrige gang vi hadde en liknende sysselsettingskrise ikke gir oss noen særlig hjelp. Den teknologiske utviklingen og internasjonaliseringen av økonomi, produksjon og forbruk er en grunn. Men det er flere. I trettiårene var det private forbruket lavt og den offentlige sektor svært liten. Da skapte hver investert krone økt aktivitet og nye arbeidsplasser her i Norge.

I dag har vi en stor og aktiv stat. Offentlig sektor sysselsetter nå omlag 600.000 mennesker, nesten tre ganger så mange som for tretti år siden. Staten, fylkeskommunene og kommunene spiller i dag en aktiv rolle på nesten alle samfunnets områder. Siden 1970 er det 400.000 flere i arbeid enn i dag, og det meste av denne økningen er skjedd i kommuner, fylkeskommuner og stat.

Staten bruker i år 40 milliarder kroner mer enn den får i inntekter for å finansiere sin virksomhet. Siden 1988 er etterspørselen innenlands stimulert med 44 milliarder kroner over statsbudsjettene. Vi fører nå en kraftigere og med omfattende økonomisk politikk enn noe annet industriland - nettopp for å bekjempe ledigheten. Tiltakene er satt inn innen omsorgssektoren, i utdanning, og vi har investert i miljøtiltak, veiutbygging og annen infrastruktur. All denne innsatsen har vært viktig og riktig. Når vi, tross dette, har sett at ledigheten har økt, forteller det oss at det ikke er tilstrekkelige å stimulere etterspørselen. Vi skaffer ikke arbeid til de 120.000 som er helt ledige bare ved å stimulere økonomien med enda flere milliarder over statsbudsjettet.

For å øke sysselsettingen og redusere arbeidsledigheten vil jeg påstå at vi sammen med fagbevegelsen har gjort nærmest det som gjøres kan de siste årene. Fagbevegelsen har ordnet inntektspolitikken og partiet struktur- og finanspolitikken. Det har ikke vært noen lett oppgave, men likevel desto mer

nødvendig. Vi har lagt en kurs. Jeg er overbevist om at det er den eneste farbare veien for at arbeid for alle igjen skal bli en realitet. Gjennom en fortsatt moderat og solidarisk inntektspolitikk og gjennom reduksjon og effektivisering av overføringene, skal vi frigjøre ressurser som skal benyttes på en måte som gir mer sysselsetting enn i dag.

Den solidaritetspolitikk vi trekker opp i dette programmet er bygd på fem hovedpunkter:

For det første vil vi legge til rette for en solidarisk inntektspolitikk med lav prisstigning over flere år. Det er nødvendig for å styrke konkurranseevnen til norsk næringsliv både hjemme og ute.

I årene bak oss har fagbevegelsen tatt et samfunnsansvar for å komme ut av den økonomiske krisen. Den har satt et eksempel. En solidarisk inntektspolitikk må gjelde alle grupper. Også næringslivstoppene, som nå bærer et stor ansvar for at de mulighetene som er skapt gjennom den økonomisk ryddesjauen skal omsettes i økt verdiskapning. De gylne fallskjermenes tid er forbi. Det vi nå må ha er gyldne resultater!

En solidarisk inntektspolitikk er ikke til hinder for å bedre de lavtløntes situasjon. Tvert imot så viser erfaringen at det er de lavest lønte og pensjonistene som er best tjent med lav prisstigning og solidariske inntektsoppgjør. Det er fagbevegelsen selv som kan påvirke fordelingen av inntektsoppgjørene gjennom utformingen av sine krav.

For det andre må vi ha en rettferdig fordelingspolitikk. Det er en forutsetning for en solidarisk inntektspolitikk. Det må gjennomføres former for overskuddsdeling sentralt og lokalt for å sikre at høyere lønnsomhet i bedriftene brukes til investeringer i teknologi og utdanning som bidrar til å styrke konkurranse-mulighetene og sysselsettingen.

For det tredje vil vi bruke den økte handlefrihet som en solidarisk inntektspolitikk gir til å forsterke de kortsiktige tiltakene mot ledigheten. Først og fremst må vi sette inn tiltak overfor de unge, langtidsledige og yrkesvalghemmede, slik at de får bedre muligheter til å komme inn i arbeidslivet. Vi må satse på arbeidslinjen framfor trygdelinjen. Vi vil styrke arbeidsmarkedsetaten og gi kommunene en mer sentral rolle i arbeidet med å gi de ledige arbeidstrening og opplæring, samtidig som vi kan løse flere oppgaver.

For det fjerde må det skapes rom for en varig, økt innsats innen utdanning, omsorg for barn, eldre og funksjonshemmede, innen miljøoppgavene og kulturen. Da blir det nødvendig å bruke mindre penger til overføringer og stønader og mer på offentlig forbruk og investeringer.

For det femte må staten bidra aktivt til å skape vekst i næringslivet. Det må bygges opp slagkraftige miljøer innenfor områder hvor Norge har særlig kompetanse fra før og hvor vi har naturgitte fortrinn. Staten må gå inn med kapital på eiersiden og det er særlig de små og mellomstore bedriftene som må styrkes, fordi det er der mulighetene for nye arbeidsplasser er størst.

Det er bare gjennom et solidarisk samspill og felles løft vi kan lykkes med den viktigste oppgaven på 90-tallet; å gjenreise den fulle sysselsetting. Vi må styrke samfunnsansvaret og samspillet i hele samfunnet. Vi må bort fra den debatten som mest dreier seg om hva vi ikke vil, om endringen vi ikke ønsker, om reduksjoner vi er imot. Nå må konsentrere oss om hva vi i fellesskap vil og hva vi er for. Og vi må styrke vår evne til å gjennomføre de tiltak som er nødvendige.

*

Programforslaget peker ut utdanning som det viktigste satsingsområde i dette tiåret. I en sterkere internasjonal konkurranse må våre fortrinn i økende grad skapes. Det blir de menneskelige ferdighetene som vil avgjøre hvordan Norge trykker sitt velferdsgrunnlag inn i neste århundre. Japan og Sveits er eksempler på land hvor knapphet på naturressurser har gjort det nødvendig å utvikle spesialisert kompetanse og kvalitetsprodukter. Vi må også orientere oss i sterkere i den retningen. Vi må bygge på våre naturressurser som skog, fisk, olje og gass. Vi må utvikle nye ideer, bruke ny teknologi til å skape nye produkter, og til å løse tradisjonelle problemer med mer fantasi.

Derfor vil Arbeiderpartiet sette utdanningsreformer og reformer i arbeidslivet som kan øke sysselsettingen i forgrunnen. De nye utdanningstilbudene skal spesielt rettes mot dem som ikke fra før har fått tilgang på så mye utdanning. For utdanning dreier seg like mye om en rettferdig fordeling.

Arbeiderpartiet har alltid lagt stor vekt på utdanning. Vi har vært den drivende kraft bak oppbyggingen av vårt skoleverk. Alles rett til utdanning er ett av de viktigste elementene i vår politikk for en rettferdig fordeling. Det var da alle fikk muligheten til utdanning og arbeid, at vi la selve grunnlaget for utviklingen av vårt velferdssamfunn. Utdanning vil stå enda mer sentralt i fremtiden, for den enkelte og for samfunnet som helhet. Utdanning og økt kompetanse er også en sentral del av en politikk for å styrke vår industri og vårt næringsliv. Derfor kan ikke næringspolitikken sees løsrevet fra utdannings- og forskningspolitikken.

De siste par årene har vi startet på nye, gjennomgripende utdanningsreformer. Grunnskolen har fått flere timer og skolefritidsordningene er bygd ut. Alle mellom 16 og 19 får rett til tre-årig videregående utdanning for yrke eller studier. Et Norges-nett for høyere utdanning er under full utvikling, med sterkere enheter i et tettere samvirke. På to år er det etablert 20.000 nye studieplasser i høyere utdanning og studiefinansieringen er bedret. Disse reformene vil vi følge opp i årene framover. Aldri har så mange tatt utdanning og aldri har økningen i antall studieplasser vært større - likevel: Aldri er så mange blitt avvist ved universiteter og høyskoler. Det viser bare at det er helt nødvendig å satse enda sterkere på utdanning i 90-åra.

Det er viktig å styrke mulighetene for en fagutdanning i arbeidslivet. Derfor må myndighetene følge opp avtalen mellom partene i arbeidslivet om en bedre lærlingeordning og bidra

til at den blir gjennomført. Flere fag må legges inn under ordningen. Målet må være at lærlingeordningen skal gjøre det mulig for all ungdom å få innpass på arbeidsmarkedet etter endt utdanning.

I fremtiden blir det mer naturlig å veksle mellom arbeid og utdanning, fordi omstillingene krever fornyet kompetanse gjennom hele livet. Det er når vi ser arbeid og utdanning i sammenheng, det også blir mulig å virkeliggjøre målet om arbeid for alle. Det neste, store løft på utdanningsområdet må omfatte voksne mennesker som allerede er i arbeidslivet eller som ønsker seg arbeid.

Hittil har ansvaret for dette først og fremst ligget i bedriftene og i hovedsak kommet dem til gode som fra før har en god, formell utdanning. Det offentlige må nå ta et større medansvar for videreutdanning og omskolering, slik at det kan komme flere til gode. Arbeiderpartiet mener at tilbudet om videregående skole for voksne må legges til rette over hele landet, og vi må utvide mulighetene til studiepermisjoner i arbeidslivet. En utvidet studiepermisjonsordning vil gjøre det mulig å bygge ut ordningen med utdanningsvikariater, slik at bedriftene kan sysselsette arbeidsledige mens de faste arbeidstakerne er i permisjon. Arbeidsmarkedsetaten må spille en viktig rolle i dette arbeidet. I framtida vil en stor del av arbeidsstyrken være under utdanning eller omskolering. Utdanning og opplæring skal være en sentral del av arbeidsmarkedsetatens oppgaver.

*

En sterk offentlig sektor er ikke bare en forutsetning for et trygt og rettferdig samfunn. Dette betyr også mye for næringslivets konkurransekraft.

Vi kan ikke få bukt med arbeidsløsheten om vi ikke også får ny vekst i den private sektoren. Arbeiderpartiet vil styrke næringslivet i fastlands-Norge, slik at vi blir mindre avhengig av olje og gass.

Bildet er klart nok; det er tapet av arbeidsplasser i næringslivet som har rammet oss de siste årene. Mange av de bedriftene og prosjektene som skvatt opp for noen år siden, holdt rett og slett ikke mål da motbakkene meldte seg. Enten var de altfor sterkt basert på den høye norske etterspørselen midt på 80-tallet, eller de ble for lettvektere å regne i møte med sine konkurrenter.

Når vi så også tar med alle arbeidsplassene som er blitt borte i industrien på grunn av rasjonalisering og omlegging, ser vi alvoret. I årene framover vil vi derfor måtte satse enda sterkere på å føre en helhetlig næringspolitikk, hvor vi må stimulere til nyskaping og næringsutvikling i alle deler av landet. Skal vi kunne trygge arbeidsplassene, opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og sikre inntektsgrunnlaget for velferdsstaten må vi få mer fart i produksjonslivet.

Da er det viktig at vi holder klart for oss: Det er bedriftene - eierne, ledelsen og de ansatte - som til syvende og sist må gjennomføre denne jobben. Av og til kan vi få det inntrykk at det er staten som skal ta på seg hele dette ansvaret; både når problemene tårner seg opp for bedriftene,

eller når noe nytt skal dras i gang. Men det vil bli umulig å klare jobb nr. 1 og øke sysselsetting, om vi ikke også får bukt med denne holdningen.

I dag fører Regjeringen en meget aktiv næringspolitikk, med tiltak og virkemidler over et bredt felt:

Den sterke satsingen på utdanning og forskning er bare ett eksempel på hvordan vi nå styrker den menneskelige kapitalen. Vi bygger veier og kutter flaskehalser i samferdssektoren som aldri før; ferjestrekninger blir til brospenn, fjelloverganger til tunneler. Televerket har modernisert kraftig og lagt Norge helt i tet når det gjelder å ta datateknologien i bruk. Alle disse løftene er viktige ledd i arbeidet for å bedre rammebetingelsene for næringslivet vårt og viser det nære samspillet mellom offentlig og privat sektor.

I disse dager legges også brikkene for den nye Statens Nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) som kommer i drift fra årsskiftet. Her samler vi flere virkemidler under samme tak, og skaffer oss et bedre redskap for å drive en offensiv kapitalformidling til beste for de små og mellomstore bedriftene.

Denne offensive holdningen har også fått prege utviklingen av petroleumsvirksomheten. Hva vi her har fått til på drøye 20 år av ny teknologi, nye organisasjonsløsninger og evne til å håndtere store kompliserte prosjekter, er ikke mindre enn imponerende. Med planmessig satsing bør vi kunne bruke både erfaringer, kompetanse og teknologi fra petroleumssektoren som innsatsfaktorer i den nye industrielle epoken vi nå går inn i.

Gledelig er det også at vi nå flere år på rad har hatt en sterk vekst i turistnæringen. For Nord-Norge hevdes veksten å være på 30% i fjor og 30% i år. Det er sikkert flere årsaker til dette, men jeg tror det særlig viser oss at det nytter å satse på en aktiv markedsføring i utlandet, og på tiltak som følger opp på hjemmebane. Dette er en formel som vi må bruke i samarbeid mellom myndighetene og næringslivet for en rekke bransjer i årene framover.

Jeg nevner disse konkrete eksemplene for å illustrere at det bare er gjennom praktisk politikk og konkret samarbeid vi vil kunne oppnå resultater i næringspolitikken. I fellesskap må bransjene og regionene utvikle visjoner og strategiske planer for sin næringsutvikling, og staten må være med både som brobygger mellom parter og som aktiv tilrettelegger.

Arbeiderpartiet vil ta i bruk et direkte, offentlige engasjement for å styrke næringsutviklingen, produktutviklingen og nyetableringer. Sammen med næringslivet må det offentlige satse på områder som har forutsetning for å fungere som en "motor" i utviklingen.

Når kapitalen kan flyte fritt over landegrensene, blir den investert der den gir størst avkastning. En effektiv offentlig sektor, god infrastruktur, utdanning til alle og et godt miljø er faktorer som gjør oss bedre kvalifisert til å hevde oss internasjonalt.

I møte med 90-årenes utfordringer blir et næringsliv

overlatt til seg selv sjanseløst på den internasjonale arenaen. Behovet for den sosialdemokratiske viljen til å bruke staten er like stort som tidligere.

I programforslaget stiller vi opp viktige prinsipper og retningslinjer for denne politikken; vi vil kunne gå inn med statlig kapital på eiersiden; vi vil bruke offentlige virkemidler for å stimulere omstillinger, produktutvikling, markedsføring og nyetableringer; vi vil at norske bedrifter skal ha lik adgang og like konkurransevilkår som sine konkurrenter på utenlandske markeder; vi vil hevde de ansattes rett til å delta i styringen og utviklingen av bedriftene.

I historisk sammenheng har Norge tre fornybare naturressurser, fisk, skog og vannkraft. Disse vil også i fremtiden vil disse være et viktig fundament for verdiskapning og sysselsetting, ikke minst i distriktene.

Vi vil satse på distriktene. Vi må i større utstrekning enn før kunne møte omstillinger ved å støtte kompetanse og utviklingstiltak. Vi vil føre en politikk som skaper levedyktige primærnæringer og sikrer bosettingsmønsteret. Det er en felles utfordring å bli sterkere på foredling, produktutvikling, markedsføring og salg. Det er veien vi må gå for å øke verdiskapningen og skape tryggere arbeidsplasser også innénfor primærnæringene.

Våre fiskeressurser er blant de rikeste i verden og har et stort, u-utnyttet potensiale. Gjennom en forsvarlig ressursforvaltning bygges nå fiskebestandene gradvis opp til et nivå som kan gi et vedvarende høyere og stabilt utbytte. Det er viktig for den videre utvikling at ressursene forvaltes på en økologisk forsvarlig måte og at miljøet sikres. Samtidig må vi sikre markedsadgang for våre fiskeriprodukter, slik EØS-avtalen gir grunnlag for. Dette vil også styrke havbruksnæringens utviklingsmuligheter.

I programmet slår vi fast at fiskernes eksklusive rett til å eie fiskefartøy fortsatt skal være et bærende prinsipp, men at dette ikke skal være til hinder for å øke samarbeidet mellom sjø og land ved at fiskeindustrien gis muligheter til å ha eierandeler i fartøy.

Sammen med fiskeriene, vil landbruket fortsatt være et nødvendig fundament for å sikre sysselsetting og bosetting i distriktene. Derfor må vi møte de utfordringer primærnæringene står foran, blant annet gjennom de endringer i internasjonal handel som GATT-forhandlingene kan gi. Arbeiderpartiets mål i landbrukspolitikken er å sikre et livskraftig jordbruk og bevare levende bygdesamfunn. Derfor har vi de siste årene lagt så stor vekt på å vri inntektsutviklingen i landbruket til fordel for distriktsjordbruket.

Til nå har overføringene i landbruket stimulert for mye til overproduksjon og ført til press på miljøet. Det styrker ikke næringens muligheter å fortsette med et system som fremmer en produksjon det ikke finnes et naturlig marked for. Vi må over på mer produksjonsnøytrale overføringer, som arealtilskudd, for å få en bedre balanse mellom produksjon og

forbruk. Slik kan vi også bedre dreie overføringene til fordel for distriktene.

*

Heller ikke miljøet forbedrer seg selv, noen må gjøre jobben.

Skal vi få til omstillingen over mot en bærekraftig utvikling trenger vi både investeringer og arbeid. Dette vil gi vekst, selv om veksten i seg selv ikke er målet. Det er velferden for nåværende og kommende generasjoner vi er opptatt av. Hensikten er at verdiskapningen i samfunnet skal dekke menneskelige behov. Men dagens produksjon og livsstil skal heller ikke forringe kommende generasjoners muligheter. Derfor må vi endre vekstens innhold, slik at den kan skje i pakt med naturens tåleevne.

Under Rio-konferansen kom det frem at Norge kommer meget godt ut av enhver internasjonal sammenligning. Vi har et godt utgangspunkt. Samtidig vet vi mer enn tidligere om hvor avhengig vi er av internasjonalt samarbeid for å lykkes i miljøpolitikken. Noen miljøproblemer må vi selv ta oss av, men andre kan vi bare løse om mange land trekker i samme retning.

Vi trenger samarbeid mellom myndigheter og næringsliv, både i vårt land og på tvers av landegrensene. Vi må bygge på føre-var-prinsippet, bruke mange virkemidler, et sterkt lovverk og økonomiske tiltak. Forurensere må betale. Vi må forbedre teknologien, og vi må styrke det internasjonale avtaleverket. Vi må få mest mulig miljøvern ut av hver krone. Vi må sette inn virkemidler der det virkelig monner, og vi må satse på at problemer som rammer oss, men som oppstår i andre land løses ved at vi går til kildene, til ondets rot.

Vi skal være et foregangsland. Samtidig som vi ikke kan gå så fort frem at vi rykker fra resten av feltet. Mange varer produseres på en mer miljøvennlig måte i Norge enn i andre land. Da tjener det ingen om vi setter så strenge miljøkrav til vårt eget næringsliv at mange må gi opp. Det er bare våre utenlandske konkurrenter som tjener på dette. Og miljøet kan tape på det.

En miljøpolitikk som skaper arbeidsledighet er ikke bærekraftig. Det svekker oppslutning om miljøtanken, og den største ressursløsning er sløsing med våre egne menneskelige ressurser. Samtidig vet vi at i lengden er de tryggeste arbeidsplassene de som er forenlige med naturens tålegrensener.

Vi skaper også arbeidsplasser ved å satse på mer gjenbruk og gjenvinning, utvikling av miljøteknologi, utbygging av kollektivtransport og energisparing.

Naturverntanken står sterkt i vårt land. Vi ønsker at flere skal få del i naturens rikdom gjennom friluftsliv, jakt og fiske. Vår natur er også et internasjonalt fortrinn. Se bare på den positive utviklingen i Nord-Norge. Fortsetter veksten vil turismen ha blitt nærmere fordoblet på tre år.

Arbeiderpartiet vil følge opp de nasjonale målsettingene for utslipp av CO₂ og utarbeide en handlingsplan i lys av klimakonvensjonen som ble vedtatt i Rio og i lys av hva andre land gjør. Men Rio er bare en mellomstasjon. Vår målsetting er

en bedre organisert verden, med mer forpliktende internasjonalt samarbeid. Det vil kreve radikale forandringer i produksjons- og forbruksmønstre og det må skapes nye muligheter for bærekraftig vekst i utviklingslandene, slik at de kan unngå å gjennomleve de mest forurensende stadier i sin utvikling. Utviklingslandene må unngå de faser som industrilandene nå legger bak seg og som kostet miljøet så mye.

*

Arbeiderpartiet vil slå ring om velferdssamfunnet. Alle skal føle trygghet for viktige velferdstjenester, uansett hvor i landet de bor og uansett hvilken inntekt de har. Dette er et viktig for at folk skal føle frihet og solidaritet med hverandre, og for deltakelse i samfunnslivet.

Men vi må også minne hverandre om at velferdssamfunnet er tuftet på at alle skal yte til fellesskapet og at det er en sammenheng mellom det vi yter og det fellesskapet evner å yte til den enkelte. Velferdssamfunnet gir ikke bare rettigheter, det stiller også krav.

Derfor skal vi satse på arbeidslinjen framfor trygdelinjen. Arbeidslinjen skal prege vår politikk både overfor de arbeidsledige, de uføre og de yrkeshemmede. Det er i alles interesse at folk sikres arbeid framfor at de skal bli passive mottakere av trygd.

En sterk offentlig sektor vil være Arbeiderpartiets viktigste redskap også framover. Vi har store ambisjoner, derfor må vi også stille store krav til offentlig sektor. De offentlige tjenestene må endre seg i takt med behovene i befolkningen. Dette er viktig for å opprettholde folks tillit til og oppslutning om de offentlige velferdsoppgavene.

Vi står overfor en befolkning av stadig mer bevisste brukere som vil stille større krav, både til tilgjengelighet og kvalitetskrav. Målet for velferdstjenestene må være at de skal være av høy kvalitet, effektive og rettferdig fordelt.

Noen vil hevde at det er en motsetning mellom ønsket om effektivisering av offentlige tjenester og ønsket om økt sysselsetting. Det stemmer ikke. Hele poenget er jo at vi gjennom effektivisering kan frigjøre ressurser på enkelte områder som kan brukes til å løse flere oppgaver, bedre service og skape flere arbeidsplasser.

Velferdstjenester som er tilgjengelig for alle, er fortsatt vårt viktigste virkemiddel for en rettferdig fordeling. Bare tenk på hva lik rett til utdanning og et offentlig helsevesen har betydd for utjevningen av de forskjellene vi hadde i vårt samfunn for bare en generasjon eller to siden.

Nå tar vi nye, store løft for barna og barnefamiliene - for at foreldre og barn skal ha mer tid for hverandre - og for å gi barna trygge og rettferdige oppvekstvilkår.

Arbeiderpartiet vil sikre befolkningen lik tilgang på helsetjenester i et offentlig styrt helsevesen av god kvalitet. De reformer som er gjennomført ved oppbyggingen av en desentralisert, lokal forankret helsetjeneste, står fast.

Samtidig må vi styrke de sentrale styringsmidler for å sikre at overordnede, nasjonale helsepolitiske mål blir nådd.

Arbeiderpartiet vil forsterke innsatsen overfor de eldre som trenger omsorg og helsetjenester fra samfunnets side. Derfor vil vi legge vekt på å skaffe sterkt pleietrengende eldre og kronisk syke et døgntilbud. Vi må endre regler som stenger for fleksible lokale løsninger.

Vi vil satse på å forebygge problemene, ikke bare reparere. Skal vi klare det, et det viktigere enn noensinne å skape levende lokalmiljøer der alle deltar og føler at de betyr noe. Vi må inspirere og støtte opp om et samarbeid mellom det offentlige og ulike organisasjoner, samvirketiltak og frivillige krefter. Det finnes mange u-utløste krefter som kan mobiliseres i våre lokalmiljøer og som kan bidra til at nye nettverk dannes. Gode offentlige tilbud kan ikke erstatte behovet for menneskelig kontakt og omsorg. Vi kan ikke politisk vedta oss bort fra ensomhet og passivitet, men vi kan legge forholdene til rette for at mennesker blir stimulert til deltakelse og ansvar.

*

Norges forhold til det øvrige Norden og til Europa har stått sentralt i debatten gjennom flere år.

For å hindre at nye skillelinjer skulle oppstå i Europa, tok EFTA i 1989 initiativ til forhandlinger med EF om en ny, felles samarbeidsavtale. Dette målet er nådd gjennom EØS-avtalen. Vi har et felles regelverk i stedet for en situasjon der de frie markedskrefter bestemmer. Det er aller viktigst for de små landene. Det indre marked og EØS-avtalen er skritt på veien mot en mer velordnet europeisk økonomi, uten det har vi ingen mulighet til å skape en mer rettferdig og global økonomi.

Flertallet i programkomiteen går inn for at Norge søker medlemskap i EF. Vi mener Norge hører naturlig hjemme i et forpliktende samarbeide med de demokratiske land i vår verdensdel.

Debatten om EF-medlemskap her hjemme har så langt i hovedsak dreid seg om den økonomiske integrasjonen - om distriktene og primærnæringenes muligheter hvis vi blir medlem. Det er spørsmål som vil stå sentralt - men utviklingen den siste tiden minner oss også om de store perspektiver som har ligget til grunn for utviklingen av EF-samarbeidet; et samarbeide som bandt de store krigsnasjonene i europeisk historie, Frankrike og Tyskland sammen i et skjebnefellesskap. Nå er oppgaven å styrke og videreutvikle dette samarbeidet, også østover.

Vi skal ta stilling til om vi skal søke medlemskap i en situasjon hvor samarbeidet i hele Europa er i sterk forandring. Et medlemskap i EF innebærer at vi blir deltakere, ikke i en fast-tømret struktur, men i samarbeide som er i stadig utvikling.

Sett i forhold til perioden hvor partiet drøftet Europa-rådslaget og fram til fylkespartienes årsmøter, har begivenhetene og utviklingen i Europa de siste månedene ikke

bare vært preget av den danske folkeavstemningen - men også av de tragiske nasjonale og etniske konfliktene i Jugoslavia. De sterke inntrykkene som borgerkrigen gir oss alle, understreker den betydning et fredssamarbeide i Europa har. De konfliktene som er drivkreftene bak krigen på Balkan, gjør seg også gjeldende andre steder i Øst-Europa. Som vi uttrykker det i programutkastet: "I de kommende år får vi sjansen til å vise om "ett, demokratisk Europa" blir mer enn en drøm.

Utfordringen går først og fremst til Vest-Europa. Store økonomiske overføringer og vilje til politisk, kulturelt og handelspolitisk samarbeid med Øst- og Sentral-Europa er nødvendig. Bare på den måten kan demokratiseringen i Øst- og Sentral-Europa sikres og fylles med reelt innhold. Men vest-europeisk samarbeid er ingen hindring for å oppnå dette. Felles vest-europeisk opptreden er en forutsetning for å kunne lykkes".

I dette Europa har også Norden et ansvar for å bidra til å sikre freden og sikkerheten. Da må vi ikke lukke oss inne i vår egen krets. De nordiske land er bærere av demokratiske og sosiale tradisjoner som kan spille en viktig rolle for å sikre overgangen til demokrati og markedsøkonomi i Sentral og Øst-Europa.

Fra 1993 vil alle de nordiske landene delta i EØS-samarbeidet. Tjue år etter at vi måtte gi opp forhandlingene om et nordisk hjemmemarked, står vi nå ved målet. Med EØS-avtalen får vi for første gang et effektivt hjemmemarked i Norden. Dermed blir EØS-avtalen den viktigste nordiske samarbeidsavtalen på lang tid.

Slutten på den kalde krigen har også gjort det mulig for de nøytrale landene å delta i hele bredden av europeisk samarbeid. Nå ser Østerrike, Sveits og våre nordiske naboer Sverige og Finland sine interesser best tjent med medlemskap i EF. Det vi opplever er historisk. For første gang på flere hundre år har de nordiske landene Danmark, Finland, Island, Sverige og Norge felles interesser i å delta i et nært samarbeid med resten av Europa om økonomi og handel, utenrikspolitikk og sikkerhetspolitikk.

Aftenposten hadde forrige mandag en oversikt over EFTA- og EF-landenes avhengighet av eksport til EØS-markedet. Med over 80% eksportandel til EØS-landene, er Norge mer avhengig av dette markedet enn alle andre EFTA-landene. Det er faktisk bare fire EF-land som er sterkere knyttet til dette markedet enn Norge. Det sier mye om hvor viktig EØS-avtalen er. Alle fylkespartiene har i sine årsmøter sagt et klart ja til avtalen.

Felles kjøreregler skaper et grunnlag for politisk samarbeid og politisk styring på et område hvor kapital, produksjon og forbruk allerede er integrert. Et felles marked med felles lover og regler og en dømmende myndighet er ikke liberalisering, men regulering av en uregulert arena. Dette dreier seg om å styrke demokratiet og vår evne til ansvar og fellesskap.

Som sosialdemokrater ønsker vi å ha kontakt og et nært samarbeid med andre av sosialdemokratiske søsterpartier og

fagbevegelsen i Europa. Gjennom medlemskap i EF vil vi kunne delta direkte i den demokratiske prosessen og styrke den politiske styringen, slik vi gjør det nasjonalt og lokalt.

Sammen med sosialdemokratiske meningsfeller i andre land, vil vi arbeide for at sysselsetting, miljø og sosial rettferdighet skal prege EF-samarbeidet.

Mange av EFTA-landene har nå søkt om medlemskap i EF. Vi mener det vil være klokt å søke sammen med disse landene, slik at vi har muligheten til å forhandle - og eventuelt bli medlem sammen med land som vi har felles interesser med, og som alltid har stått oss nært.

Europa-debatten viser at det først og fremst er i Nord-Norge og distrikts-Norge at både tvilen og motstanden er størst. Den har ikke minst sitt grunnlag i en uro for at vi som medlem ikke kan ivareta distriktenes muligheter, gjennom en rettferdig fordeling og en solidarisk politikk.

Det trengs spesielle virkemidler for å drive jordbruk i Norge og det trengs egne tiltak for å sikre bosettingsmønsteret. Men i vår åpne internasjonale verden må vi ha sikkerhet for at andre land godtar de virkemidlene vi bruker. Hvis ikke vil de ved ulike korsveier sette norske ordninger under press. Har vi ikke et regelverk som er akseptert også internasjonalt, vil vi stå laglig til for hogg i slike tvister - tenk bare på eple- og pære-saken, eller presset mot Køfri-kontraktene.

Derfor må vi snu problemstillingen: Fordi Norge er så langstrakt og fordi vi i mange områder driver verdiskapning under spesielle naturgitte omstendigheter, så trenger vi ryggdekning i et europeisk samarbeid.

Håvard Alstadheim sier det greit når han oppsummerer i en artikkel i Nationen: "Satt på spissen, så setter vi både by- og bygde-Norge i en alvorlig økonomisk klemme hvis vi ikke går inn i et internasjonalt rammeverk. Bygde-Norge blir presset ned mot et inntektsminimum på grunn av svak markedsrett, og by-Norge får lite verdiskapning å forvalte. Det er et skikkelig alliansegrunnlag for by og land å satse på utnyttning av avansert teknologi til videreforedling og tjenesteyting for det internasjonale marked."

Vi kan ikke vente at resten av Europa uten videre tar hensyn til at våre norske særtrekk krever egne løsninger. Vi må arbeide aktivt for å vise hvorfor vi prioriterer spredt bosetting og hvorfor det krever egne virkemidler å drive jordbruk i norske distrikter.

I EF-kommisjonens vurdering av Sverige som søkerland ser vi for første gang omtalt forskjellen mellom det arktiske jordbruket i nord og jordbruket i sør. Kommisjonen viser til de særlige problemene man står overfor, med lav befolkningstetthet, ugunstige klimatiske forhold, lange transportveier og høyere produksjonskostnader. Ut fra hensynet til distriktsutbygging, sysselsetting, nasjonal sikkerhet og naturvern er derfor spesiell støtte nødvendig.

Hvilken betydning har så denne uttalelsen? Jeg tror den har stor betydning. Den viser at EFs egne fagfolk ser at det er forskjell på å drive jordbruk i sentrale strøk av Europa og

det høye nord. De ser at landbruket i nord spiller en rolle langt utover matproduksjonen.

Fiskeriressursene står helt sentralt for befolkningen i Nord-Norge. De politiske målsettingene er det bred enighet om: Vi må bevare hovedtrekkene i bosettingen, verne om ressursgrunnlaget og sikre gode og trygge arbeidsplasser i fiskerinæringen.

Frykten for å miste ressursene var en hovedgrunn da nær 80% av befolkningen i de tre nordligste fylkene stemte nei til EF i 1972. Jeg tror EF-landene først i ettertid forstod hvor avgjørende dette spørsmålet var og er for Norge. Ledende EF-politikere har senere erkjent at EF burde ha vist større imøtekommenhet i forhandlingene den gangen.

Norge er en fiskeripolitisk stormakt, og det vil vi være oss bevisst. Retten til fiskeriressursene har betydning for bosetting og arbeid i hele Kyst-Norge. Den retten skal vi selvsagt ikke gi fra oss, den skal vi satse sterkt på. Skal vi kunne skape arbeidsplasser som svarer til mulighetene fiskeressursene gir, må vi ha fri markedsadgang. Vi kom langt i EØS, men vi kom ikke helt i mål. Bare medlemskap kan sikre det målet.

Noen vil vente å ta stilling til EF-medlemskap til etter gjennomgangen av EFs felles fiskeripolitikk i 2002. Jeg tror vi vil ha størst påvirkning på den gjennomgangen dersom vi er på innsiden. Da kan ikke EF legge opp en fiskeripolitikk som går på tvers av norske interesser. Da vil norske interesser kunne bli ivaretatt.

I forhandlinger om EF-medlemskap vil vi stille helt klare krav for å sikre naturgrunnlaget og de historiske rettighetene for norske fiskere. Vi må også ha sikkerhet for ordninger som sikrer en forsvarlig og bærekraftig ressursforvaltning. I dag står prinsippet om historiske rettigheter og rettighetene til kystfiskerne helt sentralt i EFs egen kvotefordeling. Flere land har interesser i at disse ordningene videreføres. Jeg har derfor tro på at vi kan sikre gode ordninger for Norge som ivaretar grunnleggende norske interesser, og som samtidig åpner nye muligheter for Kyst-Norge.

EF er ikke en sementert blokk, men summen av de deltakende lands historie, geografi og interesser.

EF forandret seg da Danmark, Storbritannia og Irland ble medlemmer i 1973 - da Hellas kom til i 1981 og da Spania og Portugal ble medlemmer i 1986. Landbrukspolitikken ble tilpasset på 70-tallet med nye regionale virkemidler til Storbritannia og Irland. Utvidelsen med Middelhavslandene førte til en vesentlig utvidelse av regionale ordninger.

På samme måte vil EF måtte finne fram til nye løsninger når det nordlige Europa skal forhandle om medlemskap. EFs regler er gjerne utviklet for områder der det er 2 km mellom tettstedene, gode kommunikasjoner og en variert næringsstruktur. Slik er det ikke i Nord, med store avstander, hardt klima og spredt bosetting. Denne forskjellen gjør det nødvendig at det utvikles et eget EF-regime for arktiske og subarktiske forhold. Med Norden på innsiden får vi et nytt

EF, et EF som også vil gjenspeile at Fellesskapet har et nordlig område med sine spesielle kjennetegn.

Etter en norsk søknad, skal det forhandles om hvilke ordninger som er nødvendige for å videreføre landbruket og trygge våre distrikter. I slike forhandlinger med EF vil vi ha viktige felles interesser med resten av Norden. Neste gang EF tar opp nye medlemmer kan det bli med Polen, Ungarn og Tsjekkoslovakia - land som har helt andre jordbruks- og distriktsinteresser enn vi. Skal vi sikre en trygg omstilling til en ny internasjonal virkelighet - en omstilling vi ikke kommer utenom - har vi derfor vår beste sjanse nå.

*

Miljø, demokrati, trygghet og arbeid for alle er ambisiøse mål, men vi har ikke lov til å satse lavere. Det gjelder mennesker i mellom i Norge, som det gjelder globalt.

Markeder og liberalisme kan føre til effektivisering og rasjonell drift på kort sikt, men kan ikke gi samfunnene en solidarisk innretning, det kan ikke gi omsorg, og kan ikke være målet for frie menneskers liv i fellesskap.

Sosialdemokratiet har en slik visjon. Vi vet ikke bare hva vi lever av, men også hva vi lever for: En bærekraftig utvikling basert på fellesskap, arbeid, fordeling og ansvar for hver hverandre.

Vi kan ikke legge utryggheten og usikkerheten bak oss ved å snu ryggen til fremtiden. Arbeiderpartiets forpliktelse ligger i viljen til å forme fremtiden.